

«Folklore» vol dir antic? El folklore musical en la societat actual

per JAUME AIATS

En el nostre país, «folklore musical» (o, en lloc seu, «música tradicional») arrossega el llast d'una història pròpia que el manté lligat a conceptes com *antic*, *rar*, *patrimoni immutable* o *essència pura*. I, si ens deixem anar en adjectivacions de sobretaula, ens suggereix un *objecte empolsinat, inadequat en la societat actual, de gent marginal o que desperta sentimentalisme*.

Fa pocs mesos, a punt d'iniciar l'estudi del «fenomen música» dins de les activitats socials d'un col·lectiu infantil a l'hora del pati, una mestra de música em preguntà «què en volia treure, dels nens». Jo vaig respondre de forma simplista: «Veure què fan al pati, què canten». La rèplica d'ella fou molt franca: «Però si al pati hi fan el ximple!». Aquesta sortida ens pot fer entendre fins a quin punt l'espectador només veu allò que li és permès: idees preconcebudes, que són les habituals de la societat pròpia. No tan sols, després de molts anys d'observar nens al pati, es pot no copsar la contínua interrelació de fenòmens comunicatius que s'hi desenvolupen (poètics, musicals, gestuals, etc.), sinó que ens pot passar per alt la gran importància del temps «de lleure» en la formació del nen en l'aprenentatge, jeràrquic, lingüístic, musical (i tants etcèteres). Es pot «ensenyar» a classe a partir del «folklore musical», però no abastar a entendre els fets musicals vius que els alumnes despleguen diàriament al pati.

M'he permès d'explicar aquest cas per il·lustrar la comprensió que habitualment es té del folklore en la societat actual.

Des que, a mitjan segle passat, aparegué el mot *folklore* (1), l'estudi o la simple col·lecció de missatges orals (musicals, poètics, narratius) va anar destinat a fixar la memòria «d'allò que fuig», del missatge comunicatiu intrínsecament evanescent que ja només es reproduïx en alguns sectors socials marginals o «endarrerits». A Europa la recerca se centrava en el món rural que, segons les ideologies aleshores vigents, era portador de valors essencials de la col·lectivitat, i —sense ser-ne conscient— transmetia part de les virtuts i dels fonaments del poble. Paral·lelament començaren els estudis de països «exòtics»: Europa estudiava les cultures externes sempre a partir de la situació ideològica pròpia; ningú no dubtava d'una realitat evolucionista de les societats humanes amb el món occidental com a punta de llança.

Més endavant, el *folklore musical* tingué la sort de disposar de les reflexions del musicòleg romanès, Constantin Brailoiu qui, ja al 1931 (2), el defineix com una *ciència autònoma* amb una finalitat precisa en l'estudi d'un fet humà,

on l'estudi del fet musical viu ha d'anar íntimament lligat a la comprensió de la vida del col·lectiu per ella mateixa. El seu rigor en l'anàlisi indestruïble del fet comunicatiu dins del context social, la recerca de respostes en cada situació concreta allunyant-se de propostes abstractes i l'establiment de metodologies d'enquesta fiables i contrastades, posaren les noves bases de la disciplina.

Des d'aleshores s'obriren unes vies de treball fecundes, que abastaren àmplies àrees de les societats humanes i que es concretaren en els anys cinquanta en el terme científic d'*etnomusicologia*. Però en aquest afany d'entendre la música «dels altres», d'aquells que no comparteixen la nostra societat «moderna», s'ha oblidat ben sovint l'estudi de la música com a fet comunicatiu dins d'aquesta societat. El món occidental estudia la música de col·lectius a punt de desaparèixer o de transformar-se ràpidament per la pressió del món industrial, però li costa d'entendre el valor i el significat dels mateixos fenòmens en contínua transformació dins la seva pròpia societat. Ha après que només pot entendre la música d'un grup indígena dins del context social que la genera, dins del sistema de valors culturals i de relacions socials que el fan possible. Però ha trigat a aplicar aquesta visió, despullant-se de tots els pre-judicis, a la pròpia societat occidental.

A finals dels anys seixanta començà a forjar-se una nova definició de folklore, que abastava el conjunt del domini, amb el folklore musical inclòs. Fou a les universitats d'Indiana i de Pennsilvània on es concretà el camp d'estudi tenint molt en compte l'element contextual en l'anàlisi dels fets, plantejament que al nostre país ha difós molt acuradament J.M. Pujol (3). Així, el folklore quedà descrit com un procés comunicatiu configurat artísticament (més enllà de la simple funció informativa) en el contacte directe entre dues o més persones, i sempre amb caràcter interactiu. D'aquesta manera entrava en el marc d'estudi de la disciplina el món immediat que desplega davant nostre un ventall enorme de possibilitats comunicatives en el contacte humà directe, possibilitats concretades en un context precís i generades a partir de canons per cada grup social (canons etnopoètics, etnomusicals, etc.). En canvi, retornava al seu lloc «d'arqueologia del folklore» l'estudi de textos recopilats de col·lectius ja desapareguts i en contextos només deduïbles a partir de referències.

D'altra banda, deslligaven definitivament el concepte de *folklore* del de *tradició*, ja que en paraules de Bascom (4): «Algunes tradicions són folklòriques, però no tot el folklore és tradicional». D'aquesta manera queden fora del domini del folklore les reelaboracions d'elements culturals recollits de la tradició o del folklore, i que són utilitzats amb consciència de «tradició» fora del context (espai, temps, funció) que els és —o era— propi. És l'ús intencionat de «productes musicals» d'origen amb destinació a un públic: el *folklorisme*, o sia, la voluntat de fer perviure el folklore, volun-

tat que mai no va deslligada d'algun plantejament ideològic (5). «El folklorisme — citem Josep Martí — ens ensenya de quina manera la nostra societat actual veu i entén la seva tradició avui ja perduda». L'etnomusicologia tractarà, també, l'estudi d'aquest fenomen «folklorista», però cal no confondre'l amb el folklore: precisament, quan una persona utilitza recursos de l'àmbit del folklore, gairebé mai no té consciència que allò que fa s'anomeni folklore; per a ell és un recurs comunicatiu normal, habitual dins la seva actuació diària.

També des de l'etnomusicologia, però allunyant-se del domini estricte del folklore, s'estan portant a terme reflexions que posen sobre la taula tota la música occidental com un fenomen que sempre s'ha estudiat des de pressupòsits incontestats, pressupòsits que fonamenten les bases de les nostres concepcions. A París, Jacques Cheyronnaud dóna una visió etnològica de la música a Occident analitzant com la societat ha anat formulant un discurs de «ciència de la música» que n'aguanta la producció i la justifica. Resitua la música considerant-la una categoria cultural arbitrària definida pel context social que la sosté, i examina la concepció «música tradicional», el seu esfondrament i el seu replantejament en una disciplina reconsiderada, fet que arrossega tota la ideologia de la música en la nostra societat i trasbalsa el sòcol dels estudis musicològics.

L'estudi etnomusicològic, com podem veure, ve abastant de mica en mica tots els fenòmens musicals de la nostra societat, interpretant-los segons les coordenades contextuals i

refent-ne tot el procés dinàmic de la història. Dins d'aquest panorama, el folklore musical hi figura com un nivell més, el més viu en la seva immediatesa i efectivitat comunicativa, el més imprescindible en el contacte directe, el més ràpid a adaptar-se a cada nova situació i a la vegada conservador de les formes més fonament arrelades en la mentalitat musical que comparteix la col·lectivitat. I també el més anònim, que s'expressa en el crit d'un venedor, en un joc de carrer, en la improvisació d'una mare, en els eslògans d'una manifestació o d'un estudi; que ha perdut moltes de les fórmules que tenia en l'antiga societat pre-mecanitzada per la pressió de la indústria de lleure i del canvi en les maneres de viure, però que no per això ha perdut la seva vitalitat intrínseca. És allò tan natural que fa exclamar a qui hi reflexiona per primera vegada: «Però... això és folklore?»

1. Dispenseu-me del repàs de la història dels primers temps de la disciplina, que d'altra banda ha estat àmpliament ressenyada en nombrosos treballs.

2. BRAILOIU, Constantin. «Esquisse d'une méthode de folklore musical» recollit dins *Problèmes d'ethnomusicologie*. Genève: Minkoff Reprint, 1973.

3. PUJOL, J.M. «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista» dins LLOPARE, D. i altres. *La cultura popular a debat* Barcelona: Alta Fulla 1985.

PUJOL, J.M. «La crisi del folklore» a *Serra d'Or*, núm. 359, novembre 1989, any XXXI. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

4. BASCOM, W.R. «Folklore and anthropology», *Journal of American Folklore*, núm. 66, Nova York 1953, p. 285. Article citat per J.M. Pujol a «Literatura tradicional...»

5. Una clara exposició del tema fou presentada per Josep MARTÍ al *Col·loqui sobre la cançó tradicional*, Reus, setembre de 1990, en la comunicació «Música tradicional. Entre Folklore i Folklorisme». Les Actes del Col·loqui es publicaran properament.